

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СВІТУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Духовне відродження народу України вимагає особливої уваги до формування цінностей сучасної молоді. Соціотехнологічний підхід до цього питання дає можливість цілісно розглядати проблему формування цінностей молодого покоління.

Ціннісна система, що існувала впродовж багатьох десятиліть, зруйнувалась. Боляче, суперечливо та повільно формується нова. Особливістю цього процесу є те, що проходить він поза чітко визначеними рамками ціннісних орієнтирів. Їх відсутність визначає «розмитість» моральних принципів.

Соціотехнологічний підхід до ціннісного світу дає можливість цілісно розглядати проблему ціннісного світу молоді, об'єднати «загальне» й «особливе», теорію і практику.

Духовне відродження народу України вимагає окремої уваги до світу цінностей молоді як майбутнього країни, гаранта суспільного прогресу.

Та чи відповідає він критеріям загальнолюдських цінностей, норм, що панують у суспільній свідомості й суттєво впливають на становлення особистості молодої людини? Без таких цінностей країну чекає безперспективне майбутнє.

Практика свідчить, що відносини між людьми, особливо цінні в період переходу до ринку, будуються не відповідно до критеріїв високої людської культури. Замість доброзичливого, чутливого ставлення до людей у суспільстві протилежна атмосфера. Відчутні озлоблення, низька

культура, користолюбство, зростання рівня злочинності, обман, корупція, байдужість до інших, зневаження совісті, честі.

Треба визнати, що в сучасних умовах суспільству дедалі тяжче протистояти поширенню користолюбства, інфантилізму, що пронизують свідомість особистості, яка саме формується.

Низька моральність, відсутність культури все більше утверджуються як норма повсякденного життя. Серед широких верств населення триває процес девальвації загальнолюдських цінностей – гідності, порядності, здатності до співпереживання. Боротьба за виживання будь-якою ціною дедалі більше характеризує частину суспільства, що в крайньому вияві й призводить до названих явищ.

Ці процеси не обминули й молодь. Адже її цінності формує саме життя. А точніше – та інформація, яка їй дається всією соціальною кон'юнктурою, баченням дорослими вітчизняного чи зарубіжного життя. Бо в самій молоді немає свого великого життєвого досвіду. Вона може оцінювати ті чи інші явища, виходячи зі знань, отриманих у навчальних закладах, із засобів масової інформації, з оцінок батьків, прочитаної

літератури, хоч, звичайно, певну роль відіграє і осмислення власного пережитого. Але воно у переважній більшості не має вирішального значення при домінуючому впливі на молодих людей тих соціально-культурних ідеалів, які склалися у світі дорослих.

У кожного покоління молодих ці ідеали були різними, виходячи з конкретного контексту часу. Вони вбирали різний історико-культурний досвід залежно від можливостей пізнання, які відкривали панівні суспільні сили. Життєві цінності - це значною мірою поняття діалектичне. Вони є результатом інтелектуально-душевного осягнення різноманітності життя. Тому життєвий вибір, орієнтир у духовно-моральній, предметній і соціальній дійсності для кожного покоління молодих сприймався залежно від цільності душевного розвитку - у почуттєво-уявному або ж чисто інтелектуально-раціоналістичному вимірі. Було і поєднання цих типів бачення світу.

Необхідність рішучого повороту до реальних практичних завдань будівництва правової держави, вирішення цілого комплексу політичних, соціально-економічних проблем, що виникають у зв'язку з цим, передбачає переосмислення всіх суспільних та індивідуально-особистих цінностей, формування на цій основі нової системи духовно-світоглядних орієнтацій підростаючого покоління.

Молоді в Україні (віком до 30 років) понад десять мільйонів - тобто п'ята частина населення держави. До того ж сьогодні юнаки та дівчата, на відміну від своїх попередників, намагаються підкреслювати свій вік. Вони вже вільніше, ніж навіть рік-два тому, висловлюють свої думки, оцінки, симпатії, орієнтації. Молодим взагалі притаманне розмаїття уподобань і захоплень, юнацький максималізм, невтоленність бажань, вразливість душі, яка ще не стала зрілою, незборимий потяг до справедливості. І водночас - беззастережне захоплення вибриками моди, звичками і манерами чергового ідола, зміни поглядів, ідей та оцінок.

В умовах глибокої кризи економіки, культури, ідеології, моралі, освіти і виховання наша молодь дедалі більше втрачає духовно-світоглядні орієнтири, не відчуває твердого ґрунту при формуванні життєвих планів, плутається в загальнолюдських цінностях. Бурхливий потік критично-негативної інформації, що виливається зі сторінок газет і журналів, з екрана телевізора, з радіоприймача, жорсткі реалії навколишнього життя серйозно впливають на нестійку свідомість юнаків та дівчат. Разом з викриттям фальшивих

ідеалів розвиваються також і цінні життєві ідеали, що мають неперехідне значення.

Невпинно погіршується матеріальне становище молоді, а це штовхає багатьох на протиправні, злочинні дії. Неробство стає способом життя. Сьогодні спостерігається стрімке падіння загального рівня культури молоді, девальвація моральних цінностей. Значно зменшився потяг молодих до отримання знань, до науки. Це вже стає «немодним».

У молодіжному середовищі, як і в суспільстві в цілому, відбувається соціально-політична диференціація: 1) виділяється група збагаченої молоді, яка займається посередницькою, а також виробничою діяльністю у сфері малого та середнього бізнесу; 2) молодь, яка серйозно займається політикою. Вона, в свою чергу, ділиться на крайні ліві і крайні праві напрямки. Наприклад, два полюси в політичній палітрі молодіжного середовища - СУМ і УНСО; 3) молодь, яка брала участь у бойових діях в Афганістані. Частина її чесно працює, інша бере участь у міжнародних конфліктах, які, на жаль, охопили багато регіонів колишнього Радянського Союзу.

Одна - більша - частина молоді у розумінні проблем національного й загальнолюдського стоїть на загальнодемократичних, друга - на соціалістичних, третя - на націоналістичних принципах, а деякі - на позиціях крайнього націоналізму чи національного екстремізму.

Глибокі зміни в суспільному житті, зруйнування застиглих догм і стереотипів у сфері ідеології виявили цілий спектр молодіжних проблем, які до цього часу вважалися або зовсім неіснуючими, або нетиповими для нашого способу життя.

З початком кризи суспільства, зокрема духовної, частина молоді довше від інших прагнула бачити і позитивне у минулому, кращих орієнтирах системи.

Переосмисливши минуле, діалектично прийнявши процеси соціально-політичного життя, вона так само прагне працювати для добра, вірити в пріоритети загальнолюдських цінностей, але уже в іншому контексті часу, усвідомивши протиріччя системи, які гальмували суспільство у його соціальній ефективності, реалізації кращих ідей.

Найкращі людські якості, висока освіченість сьогодні не мають ні визнання, ні матеріальної підтримки-винагороди. Але якраз ті, хто володіє комплексом цих прекрасних набутоків і при їх відповідному застосуванні могли б прислужитись бажаним змінам у країні, не можуть відповідно до свого розвитку, затрачених інтелектуально-духовних, моральних зусиль, потенціалу знайти своє

місце у суспільстві, гідне їхньої особистої значущості.

«Правлять бал» не висока освіта, розум, совість, а поверхові знання і спритний нахабний егоїзм, лицемірство та грошовитість.

Творчі здібності талановитої частини молоді в системі, де владарює культ посередності, поверхових життєвих орієнтацій, низької духовно-моральної, естетичної культури, з прагматично засвоєною пробивно-корисною інформацією, без урахування інтересів інших, без усвідомлення наслідків своїх дій, часто не можуть достатньо розкритися.

Відсутність правових, матеріальних умов для задоволення духовних запитів, потенціалів, державної підтримки, турботи про кращих, чистіших у духовній моральності особистостей, ненадання їм статусу престижності призводять до того, що реалізація досягнутих рівнів свідомості залежить тільки від самої людини. Недостатньо соціально-морально захищена і, особливо в ситуації перехідного періоду, ще не повністю сформована молода особистість часто обирає більш несуперечливий шлях - іде на компроміси з собою, своєю совістю. І лише одиниці залишаються вірними собі. Але такий стан в атмосфері помітної девальвації духовних, високоестетичних цінностей, коли користь, обман, корупція, моральна та інша злочинність утверджуються як норми буття, нерідко якщо не ламає, то підштовхує до деградації такі особистості. У суспільстві все більше діє система усередненого вибору, коли гине духовно і соціально краще, талановитіше, а низьке отримує вигідне становище. Утверджуючись, добираючи по собі кадри, воно збільшує кількість негативних явищ. І по собі формує майбутнє країни. Власна вигода, власний інтерес, пригнічення тих, хто проти, використання сили, гра на груповому егоїзмі, а тепер і «демократи», метою яких є досягнення вигідного в суспільстві становища для себе, а через нього - матеріального благополуччя. Комплекс зверхності, свободи від інших, а точніше, свободи бути над іншими - визначальна риса такої молоді у перехідний період до ринку.

Процеси перебудови, хвиля гуманітарного сплеску інтелектуалів з поверненням до національних джерел, слави, традицій, перспективи побудови громадянського суспільства захопили в цілому всю українську молодь. Але віра в нове, значно справедливіше завтра, механічне схилення перед західними цінностями поєднувалися з безкомпромісністю, а то й жорсткістю оцінок. На поверхню вплив комплекс меншовартості, бажання його подолати через при-

ниження інших, глибоко, всебічно не вникаючи в конкретну суть справи, нерідко з авантюрно-козацьким стилем дій. Але через відсутність досвіду, непідготовленість свідомості, загальної культури для прийняття кращих ідей західного світу, неможливість вільного висловлювання поглядів ці процеси продовжують виливатися у масовий розрив між словом і ділом, подвійну мораль, коли в теоріях, з трибун говориться про вищі духовні цінності - честь, порядність, чесність, права людини, а в житті, особливо громадському, вони не користуються успіхом. Тому й демократія часто на практиці заявляє про себе як охлократія, всюдозволеність з використанням сили впливу старих стереотипів: колективний інтерес вищий за особистий, більшість завжди права. Все це становить суспільну загрозу демократії як духовній цінності.

Вихід явищ перехідного періоду за межі здорового глузду повинні попередити законодавчі механізми, але через відсутність національного державницького досвіду звички виконувати закони в народі немає, як немає і високої загальної виконавчої культури. Молодь - показник цих процесів у своєму активному прагненні до самовиявлення, самоутвердження, хоч теоретично вона поділяє духовні пріоритети, та в практичному житті, як правило, власний інтерес - понад усе.

Молодь засуджує офіційну владу, але сама повсякчас прагне до неї. Влада асоціюється з авторитетом сили для досягнення власних інтересів. Лідери виражають бажання «колективу» - натовпу у владі. Сказане лідерами сприймається без достатнього критичного аналізу. Отже, явище організованого «натовпу» - використання сили більшості для отримання власної вигоди - також цінність частини молоді.

Таким чином, для частини пересічної молоді характерне схилення перед кумиром у будь-яких сферах життя, особливо для отримання певного становища, досягнення матеріальної вигоди. Авторитетом сили пояснюється і прагнення молоді до незалежності від інших, суспільства, держави, армії, законів, оцінювання сили більшості для відстоювання групових несправедливих інтересів, але вигідних з власних егоїстичних позицій. Сучасна молодь, як уже говорилося вище, схиляється і перед силою великих грошей.

Прагнення молоді до матеріального благополуччя зрозуміле. Будь-які цінності залежать від ідеалів, що обирає молодь.

У нашій державі, колишній тоталітарній, домінували інші цінності - суспільна праця і роз-

поділ. Хоч була частина населення, у тому числі й молодь, яка орієнтувалася на «західний» спосіб життя. В умовах його заборони ці прагнення проявлялись у явищі «тіньової» економіки. Але оскільки держава мала певний запас позитивного управління, то значного впливу на суспільство вони не мали.

Нині, коли бізнес узаконений державою, частина молоді, що прагне легких прибутків, швидкого збагачення, одразу включилась у процеси приватної торгівлі.

Серед цього прошарку молоді є також активна, але така, що орієнтована на серйозний, перспективний бізнес, з властивими йому законами.

Життя за кордоном - це нині цінність молоді. Хоч прагнення його, як і вільної торгівлі, було й раніше. У колишній офіційній інформації воно приховувалося.

Молодь приваблює значно вищий рівень зарубіжного життя, товарів, які пропонують західні магазини. Виробництво своїх конкурентоспроможних товарів поки що не захоплює молодих через відсутність початкового капіталу. Створення матеріальних цінностей стримує і відсутність впевненості у стабільності свого становища.

Але є прошарок, який розуміє, що інтегруватися у західний світ можна лише на батьківщині. І ця молодь хоче працювати і стверджуватися для себе і для неї. Вона різноманітна за своїм соціальним становищем. Є серед неї і творча. Якраз вона й формуватиме нову культуру'.

Так само творчо прагнуть працювати й інші представники молодих - у сфері науки, матеріального виробництва. Вони внесуть свою значну частку у розбудову України. Їх мало. Але в їхніх руках наше майбутнє. Думки представників цієї молоді звернені на впровадження у життя цінностей постіндустріального суспільства: розробки і впровадження нових технологій, екологічного захисту, внесення актуальних ідей у суспільство, політику, випуск конкурентоздатних товарів світового рівня.

На значну частину молоді все ж діють стандарти поведінки та цінностей певного рівня західної молоді, які дійшли до нашої молоді й зафіксувались у її свідомості, немов у викривленому дзеркалі.

Цим явищем значною мірою сприяла інерція відірваності політики від сутнісних потреб людин. Тому їх виникнення можна ще розглядати як протест проти маловимірності, обмеженості політики, вимог її сприймання як єдино правильної, унітарної істини, що призводить до явищ ідолопоклоніння, етичної нерозбірливості. Тоді

як стратегія розвитку людства в цілому, кожного його представника потребує толерантності підходів, багатоваріантності, альтернативності рішень, оптимізації всіх засобів, встановлення консенсусу.

З початком перебудови у колишньому СРСР почали з'являтися теоретичні розробки вчених як з цієї теми, так і в цілому щодо концепції людини з новим підходом до її трактування.

Впливом цих ідей, доступністю різноманітних як релігійних, так і філософських концепцій можна пояснити і виникнення нової генерації молоді, яка відкидає пріоритет матеріального, але повністю звиряє життя, виходячи з позицій духовного. Свобода думки, філософське осмислення життя, його цінностей дедалі більше розглядають концепцію людини у пріоритеті її духовної природи, яка відкриває істинні цінності життя. Глибинне пізнання життя, Всесвіту, творче освоєння і розвиток усієї суми знань - ноосфери, які передані від попередніх поколінь, відкриватиме їх духовний зв'язок як нерозривний розвиток людства. У міру того, як зростає розумність суспільства, збільшується дискомфорт від усвідомлення цього факту (пересилує матеріальне), що вселяє надію. Люди все більше усвідомлюють, що віддавати просто вигідно для майбутнього.

Нині частина молоді прагне повернення до Бога як до смислового центру, універсального початку всякого буття. Людина має свої суверенні цілі незалежно від суспільства і підкоряється Богу. Хоч цій молоді можна заперечити. Людина живе у суспільстві. І повністю ігнорувати тих, хто поряд з нею - ближніх, не можна. Цьому суперечать і Божі заповіді. Хоч якщо людина житиме за ними, то конфліктів із собі подібними па Землі буде якнайменше.

Знайомство зі світовою філософською думкою, зарубіжним способом життя, його цінностями, які відкривалися з перебудовою, вплив західних демократичних ідей на громадську свідомість викликали неоднорідні процеси в суспільстві.

Триває процес пошуку нових ідей, сепарації добра і зла у минулому. Нерідко має місце повернення до народних традицій, часто просто як данина часу, без усвідомлення їхнього глибинного смислу і значення. Тому для кожної категорії молоді існують свої уявлення про авторитети, норми поведінки, пріоритети.

Особливо це помітно у ставленні молоді до мови, яка є душею національної ментальності, на яку, в свою чергу, вплинули різні фактори, починаючи з природи, місцевості, де проживає певний народ, їх взаємного впливу, включаючи

характер реакції на історико-суспільні події, досвід багатовікового спільного існування, його цінності, емоційно-почуттєву палітру.

У молоді ставлення до мови таке, яке їй прищеплене з дитинства від рідних, близьких людей, населення того регіону, де вона проживає. З останнім вона відчуває себе ідентичною, особливо під тиском стереотипів минулого, коли особистість не була виділена з колективу. Для неї рідною буде та мова, якою вона спілкувалася з дитинства. Для молоді західного регіону - українська, східного і південного - переважно російська.

Але освіченість, вихованість відкривають для неї розуміння і красу різних мов, потребу знати їх однаково добре.

Поки що у більшості молодих домінує ставлення до української мови як до регіональної, етнічної. Нерідко молодь із західних регіонів, потрапляючи до навчальних закладів з російськомовним середовищем, поводить себе ситуаційно - розмовляють мовою, якою спілкується більшість. У цьому явищі можна розгледіти стереотипи минулого.

Авторитет української мови для масової частини колишньої радянської молоді не підніметься доти, доки не підніметься значущість української держави, її інтеграція у світ, особливо культурна.

Та вже зараз вона, у значній своїй частині, згодна плідно працювати, приносити користь суспільству, державі. Для цього їй потрібна державна підтримка і допомога. Тільки тоді наші молоді люди зможуть інтегруватись у нову систему світу як українці і представляти свою державу мовою, яка згодом стане для них рідною мовою спілкування. Отже, цінність мови для значної частини молоді пов'язана з силою, зростанням авторитету, значущості української держави. Мова свого народу, держави - це складова загальнолюдських цінностей. Але вони загалом часто ще недоступні молодим через наслідки системи виховання, яка панувала тривалий час і в якій формувалися їхні батьки.

Узагальнюючи вищесказане, причини становища можна знайти у такому контексті мислення.

Навчальний процес, починаючи з дитячого садка, школи, середнього спеціального чи вищого закладу, в основному був спрямований на інформаційну насиченість без справжньої турботи і відповідальності за виховання цільного духовного світогляду. Пріоритет духовного, визнання його об'єктивності заперечувалися реаліями суспільного життя, офіційними ідеологічними до-

гмами. Суспільна система не давала соціального запиту на загальнолюдські цінності - людську культуру, людяність, яка може виникнути лише як результат духовного освоєння світу, як вираз, квінтесенція краших почуттів, прагнень згідно з критеріями духовності, морально-етичної, естетичної свідомості. Вона виявляла лише турботу про підготовку вузьких спеціалістів з технічною, правовою, природничою чи іншою освітою.

Гідність людини, всебічне осягнення буття виявляється в повазі до законів. Але в суспільстві стало просто-таки бідую їх невиконання, і не тому, що вони погані чи недосконалі, а скоріше через те, що не дають можливості індивіду домагатися якихось егоїстичних інтересів.

Є об'єктивні труднощі перехідного періоду. Але людина, яка усвідомлює глибинний смисл сповідання цінностей життя, не переступить сама через себе, не порушить і закону. Тим більше не піде на злочин.

Знову дає про себе знати охлократія - сила колективу-нагону, сила більшості. Якщо разом - ніхто не переможе, нікого не покарають. Відсутність психології відповідальності, співпереживання й гармонії відносин щодо оточуючого світу, людської гідності, яка базується на такому усвідомленні себе в житті, розширює культурний вакуум у країні, що, безумовно, негативно відбивається на становленні молоді Української держави. Пережитки системи, інерція кризи свідомості, ще не сформована віра молоді у свої власні сили зумовлюють продовження масового явища напівінтелігентності серед інтелігентів за фахом, духовно-моральну, естетичну убогість молоді. Тому й проблема серйозних теоретичних розробок щодо формування свідомості молоді, базованої на загальнолюдських цінностях, дієвого механізму впливу на цей процес у перехідний період від однієї системи до іншої потребує якнайпильнішої уваги і практичних дій.

Звільнення суспільної свідомості від застарілих стереотипів, здобуття молоддю справжньої духовності, зростаюча відкритість її системи цінностей до появи нових ідей неминує викликати перебудову самої цієї системи, переоцінку цінностей та орієнтацій.

Соціотехнологічна схема прийняття рішень допомагає вирішенню цілого ряду завдань, а саме:

- суміщує ситуацію рішення з системою існуючих культурних та організаційних цінностей, фонових очікувань суб'єкта управління, соціальних спільнот та окремих особистостей;
- сприяє творчому розкриттю особистості;

- забезпечує вирішення методологічних проблем теорії прийняття рішень, що має вплив на процес формування системи виховання молоді.

На наш погляд, такий підхід є дуже перспективним.

У цьому контексті надзвичайно важливим є питання про оптимізацію шляхів і засобів формування духовних орієнтацій молоді. Це передбачає якісно новий зміст виховної роботи, істотне підвищення її ефективності. Реалізація цього завдання у сучасних умовах активно сприятиме створенню дієвого механізму проведення в жит-

тя цілісної, конструктивної державної молодіжної політики, спрямованої на захист інтересів і прав, докорінні зміни умов життя і діяльності молодих, що виключає прийняття необдуманих державно-політичних рішень і програм; радикальним змінам молодіжного демократичного руху на основі широкого розвитку самодіяльних засад; подоланню відчуження значної частини молоді від влади, управління, політики, культури, моральних і духовно-соціальних цінностей; створенню правових умов для реалізації різних форм молодіжної ініціативи, самодіяльної творчості, новаторського потенціалу молоді.

1. Гофман А. Б. Эмиль Дюркгейм о ценностях и идеалах // Социологическое исследование.
2. Жулинський М. Україна: формування духовної незалежності // Сучасність.- 1996.- № 5.
3. Келасьев В. Н. Интегративная концепция человека.- СПб., 1992.

4. Наумова Н. Ф. Жизненная стратегия человека в переходном обществе // Социологический журнал.- 1995.- № 2.
5. Подольская Е. А. Ценностные ориентации и проблема активности личности.- Харьков: ХГУ, 1991.
6. Современные социологические теории общества.- М., 1996.- 186 с.

L. Morozova

THE ASPECTS OF MODERN YOUTH'S WORLD OF VALUES FORMATION

The Ukrainian nation's spiritual revival should pay special attention to youth's values formation. The socio-technological approach to the values gives possibility to view the problem of youth's needs as a whole.